

LILIANA COROBCA
ÎN DIALOG CU
RADU NEGRESCU-SUȚU

ILUZIA CRISTALIZĂRII

Comunism, exil, destine

CORINT
BOOKS

—2019—

Cuprins

<i>Înainte de prima întrebare</i>	5
<i>PARTEA I-A — Copilăria unui fiu de prințesă</i>	9
<i>PARTEA A II-A – La răscruce. Anul 1977</i>	95
<i>PARTEA A III-A – Un copac în exil</i>	177
<i>PARTEA A IV-A – Cărți de aur și alte cărți</i>	289
<i>PARTEA A V-A – Noțiunea de „prezent”</i>	385
<i>După ultima întrebare</i>	473

PARTEA I

Copilăria unui fiu de prințesă

Liliana Corobca: *Domnule Radu Negrescu-Suțu, aș vrea să pornim discuția noastră cu „începutul”, adică să vorbim despre copilărie. Știți ce înseamnă să fii copil în regimul comunist, fiind născut în 1950, și ați educat un copil în afara țării, într-un regim democratic, după ce ați părăsit România în 1977. Care ar fi deosebirile principale între cele două tipuri de copilării?*

Radu Negrescu-Suțu: Mă bucur, stimată doamnă Corobca, că începem în sfârșit discuția aceasta, de atâta timp de când tot vorbim, și sper să reușim a o duce până la capăt, căci se anunță a fi lungă, dar și interesantă. Deosebirile dintre cele două copilării sunt cam de la cer la Pământ, întrucât fiului meu nu i-a lipsit nimic, nu a cunoscut privațiuni și a trăit într-o țară liberă, democratică, unde orice cetățean are dreptul să-și exprime nemulțumirea dacă nu-i convine ceva, fără să-l închidă nimeni după aceea pentru delict de opinie. Dar, necunoscând pe propria-i piele ce au cunoscut părinții săi, ci doar din povestiri sau din lecturi, bineînțeles că fiul meu nu-și poate face o idee foarte clară. El este asemeni unui becher convins, căruia prietenii îi povestesc cum este să fii căsătorit!

Ce amintiri frumoase din copilărie aveți?

Orice copil are și amintiri plăcute, întrucât copilăria este frumoasă, fiind tânăr, fiind copil, grijile sunt doar ale părinților

și el n-are altă grijă decât de a se distra cu jucăriile ce i se dau, la mine acestea fiind „moștenite” de la verii mai mari, care nu se mai jucau cu ele și cu ale căror hăinuțe mă îmbrăcam atunci când pe ei nu-i mai cuprindeau... Norocul meu a fost că am avut veri mai mari! Cu o carte, cu niște jucării improvizate și cu puțină imaginație, copilul este fericit. Fiind și iubit de părinți, el nu simte prea tare privațiunile de tot felul din familie, dar, făcându-se mai mărișor, acestea încep să-l afecteze și să-l facă să sufere. Familia mea pierduse totul și nu mai avea nimic în afara amintirilor, care, din păcate, nu prea țin nici de cald, nici de foame și nu te ajută să crești un copil.

Având însă o fire veselă, îmi găseam prilej de amuzament din orice, mai ales studiind oamenii și comportamentul lor, cu un ochi foarte observator, și aceasta de mic. Ce poate fi mai interesant decât spectacolul gratuit al *Comediei umane*?

Însă, cu toate penuriile acelor ani, părinții și familia se bucurau totuși de Sărbătorile creștine, pe care le trăiau în fiecare an cu multă pasiune. Sigur că în acele zile casa mirosea superb a tot felul de bucate moldovenești, care se pregăteau cu câteva zile înainte de Nașterea sau de Învierea Domnului. Cu colinde, cu *Moș Crăciun cu plete dalbe*, *Steaua sus răsare*, *O, ce veste minunată!*, *O Tannenbaum!*¹ și *Stille Nacht, heilige Nacht*² de Crăciun sau cu *Hristos a înviat!* de Paști, cea mai importantă și emoționantă sărbătoare creștină pentru noi, ortodocșii, și casa devenea, cât timp durau aceste Sărbători, o altă casă, una fermecată.

Dar pentru un copil, mai important este pomul de Crăciun, care este un arbore feeric, cu lumânările, artificii, globuri, bomboane fondante învelite în hârtii de staniol colorate și, firește, cu darurile aduse de Moșul care venea cu o sanie trasă de cerbi, pe

¹ *O, brad frumos!* (în orig., germ.).

² *Noapte de vis* (în orig., germ.).

care o lăsase pe acoperișul casei, cadouri pe care le așternea la piciorul bradului, după care mă lua la un interogatoriu în toată regula, ca să știe dacă am fost cuminte. Însă, înainte să vină, îmi trimitea o scrisoare fermecată, întrucât era o coală de hârtie albă, pe care aparent nu scria nimic, însă atunci când o puneam la gura sobei, la căldura focului, apărea ca prin miracol un scris cu litere de aur. Mama mea fiind foarte inventivă, sau poate ținuse minte de la părinții ei, descoperise scrisul cu... lapte!

Înconjurat de dragostea familiei, cu toată sărăcia acelor ani, eram, de Sărbători, un copil fericit!

Unde copilăria dumneavoastră a fost la fel ca a celorlalți și unde a fost altfel?

Dragă doamnă Corobca, oamenii, chiar și în vremuri grele, atunci când soarta potrivnică îi obligă să trăiască în mizerie, pentru că au pierdut toate bunurile pe care le aveau, simt totuși nevoia să aibă o familie și copii. Este o năzuință perfect normală, oamenii se îndrăgostesc și pe timp de război, și în exil, chiar și în lagăre, tinzând mereu către fericire, către o ameliorare, către un echilibru sufletesc fără de care se distrug.

Așa se face că, în crunta perioadă stalinistă a vânătorii de vrăjitoare, părinții mei s-au îndrăgostit, s-au căsătorit, fiind cununați de însuși monseniorul Vladimir Ghika, viitorul martir beatificat în 2013, și m-au adus pe lume, deși erau, cum am mai spus, muritori de foame. Monseniorul a fost confesorul Mamei mele și dacă nu am fost botezat de el, ceea ce ar fi constituit o imensă onoare pentru mine, este pentru că fiind prelat catolic, nu mă putea boteza ortodox. Pentru români, *anno Domini* 1950 a fost, vorba aceea, un an nefast, întrucât s-au întâmplat trei mari nenorociri: au decedat Traian Vuia și Dinu Lipatti și m-am născut eu, chiar „de ziua mea”, după cum spune butada basarabeanului Pavel Stratan, pentru a face umbră pământului degeaba, în curând de aproape șapte decenii!

PARTEA A II-A

La răscruce. Anul 1977

În anul 1977 a avut loc un cutremur de pământ foarte puternic, care s-a soldat cu mii de morți și zeci de mii de răniți, a fost și greva minerilor din Valea Jiului – cea mai amplă mișcare de protest din România comunistă (35 000 de participanți care revendicau „îmbunătățirea condițiilor de muncă și de viață”). În acest an se desființează Direcția Patrimoniului Cultural Național, pornind în ritm alert procesul de „sistematizare urbană” (extinsă apoi și asupra satelor), în urma căruia zeci de orașe au fost distruse și reconstruite după model „nou”, zeci de monumente istorice au dispărut de pe fața pământului, urmând să dispară și mii de sate.

Exilul a inițiat, în anii 1980, o amplă mișcare numită „Opération Villages Roumains” (OVR), care a luptat împotriva acestui proiect absurd. La sfârșitul anului 1977, Marea Adunare Națională adoptă, printre altele, Legea privind normele de adresare între cetățenii țării, prin care se interzice folosirea apelativelor domnule, doamnă, domnișoară, oamenii fiind obligați să se adreseze unul altuia folosind termenii tovarăș, tovarășă, cetățean, cetățeană. Pentru mine, care m-am ocupat foarte mult de cenzura din comunism, anul 1977 mai înseamnă și desființarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor, care a indus multă lume în eroare, unii crezând sau sperând că se va desființa chiar cenzura. De fapt, atribuțiile fostei direcții, împreună cu sute de cenzori, au trecut în seama Consiliului pentru Cultură și Educație Socialistă...

Prima intrare din 1977, din volumul Istoria României în date¹, este totuși următoarea: „ianuarie – Începe mișcarea de opoziție față de regimul totalitar comunist, inițiată de Paul Goma, pentru Drepturile omului și respectarea legilor, având un larg ecou în țară și peste hotare (P. Goma se solidarizează cu «Charta '77», manifestul politic al disidenților cehoslovaci)”... Despre acest an, Paul Goma însuși scrie un impresionant volum, Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor), mărturii scrise în 1978, în primul an de exil...

Stimate domnule Radu Negrescu-Suțu, anul 1977 a fost unul de cotitură în viața dumneavoastră. Ce a însemnat acel an? Ce s-a întâmplat cu tinerii de atunci?

Cred că *Legea privind normele de adresare între cetățenii țării*, *Legea 29* de care ați pomenit, a fost anterioară anului 1977, poate prin 1973–1974, întrucât am citit-o în ziare la vremea respectivă, lumea se amuza teribil, mai ales că era însoțită de o altă lege, și mai amuzantă, aceea care interzicea a le da bacșiș frizerilor, ospătarilor etc., cărora li se interzicea să-l primească! Dar poate ceea ce am citit eu era doar proiectul acestei legi².

Cât despre anul *Cutremurului oamenilor*, cum a fost numit Anul Goma, acesta a fost unul crucial în viața mea, care a în-cununit doisprezece ani de insuccese în încercările mele de a fugi din Țară, din „raiul” comunist, unde mă sufocam, nemai-putând respira *aerul din ce în ce mai rarefiat al libertății*, cum îl numea poeta Ana Blandiana. Ca în vorba aceea cu supliciu tăiatului în carne vie, dar de data aceasta ajunsese cuțitul chiar la os. Acum, moldovean fiind, în plus născut în zodia Fecioarei, deși am fost dintotdeauna un visător, un contemplativ levantin, în acel moment am devenit brusc un om de acțiune.

¹ *Istoria României în date*, coord. Dinu C. Giurescu, Editura Enciclopedică, București, 2007, p. 657.

² *Legea 29/28 octombrie 1977* (n. red.).

Ignoram ce este o societate democratică, ce înseamnă libertatea, ce înseamnă a avea drepuri cetățenești, deși democrația a început din timpurile antice, mitologice, cu Antigona, cu Codros, ultimul rege atenian, dar eu nu o cunoscusem, având doar o vagă idee, din auzite, din povestite. Regretatul Iancu Rațiu avea chiar o deviză foarte explicită a democrației, inspirată de o vorbă de duh a lui Voltaire: – *Eu lupt, spunea Rațiu, pentru ca tu să ai dreptul să nu fii de acord cu mine!*

Poporul meu se învățase cu jugul comunist pe grumaz, se obișnuise, ba chiar îi era drag, îi mai pui niște fundițe, niște zorzoane, niște clopoței, cozi de vulpe, floricele și uite ce frumos este! E mai bine cu jugul în libertate, fie ea și supravegheată, decât în pușcărie, nu-i așa? Vă mai aduceți aminte versurile lui Bolintineanu, din *Daniil Sihastrul*:

*Capul ce se pleacă sabia nu-l taie,
Dar cu umilință lanțu-l încovoie.*

Experiența vieții mi-a dovedit că de multe ori poate fi invers, dacă posesorul capului alege cu grijă momentul propice când să nu plece grumazul și că osânda se poate transforma, cu voia și ajutorul Domnului, în izbândă. Sabia taie deseori un cap tocmai pentru că este plecat, și-atunci este mai bine ca omul să nu-l încovoie, dacă momentul este prielnic.

Acum, poporul nu este o entitate omogenă, coerentă. Fiecare om gândește așa cum simte și cum poate, unii chiar nu gândesc deloc, alții gândesc așa cum sunt învățați, căci Partidul gândea pentru toți, iar bieții de noi, vorba aceea: *noi muncim, nu gândim!*

Iar alții, mai cârcotași, gândesc exact pe dos de cum li se spune să gândească, precum eu în tinerețe, fiind convins că orice mi se preda la școală era fals, întrucât în familie mi se spunea altceva și eu generalizam, extinzându-mi gândirea la absolut, chiar și atunci când mi se spunea un adevăr. Aceștia sunt ireductibilii și ei nu-și pot nicidecum găsi locul într-un regim totalitar.

A fost cazul grupului nostru, noi fiind înrăiți de mici, de pe vremea când nu cutezam a înfăptui acte de rebeliune, dar apoi, făcându-ne băieți mari, am fiert noi cât am fiert mămăliga noastră românească, până ce a explodat, deoarece nu aveam interlocutori cu care să fi putut discuta vreodată în mod civilizat, singurul argument al comuniștilor fiind cel al pumnului în gură.

Unde puteai trăi în comunism, pentru a suporta lipsa de libertate? Te puteai oare izola precum asceții creștini stâlpnici din veacul al IV-lea? Dacă Sfântul Cuvios Alipie s-a făcut de voia sa mucenic și-a stat cincizeci și trei de ani cocoțat pe o coloană din Adrianopol, indiferent la tot ce se întâmpla pe pământ, într-o asceză totală, noi nu aveam vocație de asceți, nici de martiri, eram oameni sociabili și nu doream decât o viață normală, într-o țară unde nimeni să nu ne dicteze cum să gândim și ce să facem. Era salvarea de la o moarte intelectuală sigură.

Românul nu este un combatant înverșunat, se bucură că încă mai este în viață și se consolează făcând haz de necaz, care este un mijloc de apărare contra tristeții, a depresiei, a descurajării, a anxietății sau a deprimării. A stresului de orice fel. *Mă grăbesc să râd de orice, de teamă să nu fiu obligat a plânge*, spune Beaumarchais. Dar putem oare râde, în toată impunitatea, de orice, chiar și de propriile noastre nenorociri?

Putem, chiar și cu gura până la urechi, căci umorul și râsul ne ajută să suportăm mai bine durerea fizică sau morală și pe românește se spune că românul face bancuri, însă de multe ori le face pe seama altora, dintr-un instinct de camuflare, de auto-apărare, adică se minte pe el însuși, pretinzând că-i minte pe ceilalți. Pretinde, dar în subconștientul său nu crede.

Noi eram, pe vremea aceea, ca în bancul cu doi evrei bătrâni, care se pierduseră din vedere și care se reîntâlnesc după mulți ani la New York, când unul spune: – *Mai ții tu minte, prin '43-'44,*

eram la Auschwitz, ce frumoasă era viața!? La care coreligionarul său, crezând că acesta și-a pierdut mințile, îi răspunde: – *Ești nebun, cum poți spune că era bine, când ne omorau naziștii?* – Nu, dragă, îi spune amicul, *vreau să spun că eram tineri pe atunci, aveam douăzeci de ani, ce frumos era!* Nu este doar umor evreiesc și nici un banc antisemit, este umorul românului care nu îndrăznește să spună că despre el era vorba în banc și nu de naziști, ci de comuniști! Era un umor nesănătos, pernicios, dar care te făcea să uiți o clipă de necazuri, te ajuta să nu devii depresiv. Aceasta este firea românului. Este firea românului ce sunt.

Sau bancul acela cu Ștrul, întâlnindu-se cu amicul său Ițic, care plânge, jalește și-și smulge părul din cap. – *Ce s-a întâmplat, dragă Ițic, de ce plângi?* – *Oi vei!*, răspunde acesta, *Rașelica, soția mea, a murit astă noapte.* – *Dar cum așa,* întreabă Ștrul mirat, *ce s-a petrecut?* – *Mi s-a plâns toată noaptea: Ițic, Ițic, nu mi-e bine! – Bine, și tu ce-ai făcut?* – *Păi ce să fac, i-am spus: dar cui i-e bine în ziua de azi?*

Este umorul dăunător al românului, care nu îndrăznește să spună direct că nimănui nu-i este bine în comunism și-atunci o spune pe ocolite, printr-un banc cu evrei, nu cu români, dar toată lumea înțelege aluzia. Ajunsesem să fim un popor de mucaliți, făceam haz de necaz, era chiar unul metafizic, dar aceasta era tot ce făceam, era singura noastră formă de protest ori de revoltă. Sau exilarea.

Iată un exemplu edificator; dacă din momentul nașterii noastre suntem cu toții condamnați să murim într-o zi, căci nimeni nu este nemuritor, nu-i așa?, românul, cu hazul său de necaz proverbial, se tânguia mucalit, sub Ceaușescu, că suntem condamnați să trăim! Și acest banc îi ostoya puțin sufletul obidit, făcându-l să uite o clipă de necazurile și greutățile vieții. Sunt ieremiade metafizice românești.

PARTEA A IV-A

Cărți de aur și alte cărți

Aveți printre strămoșii dumneavoastră celebri și scriitori, și pictori. Cine sunt și ce au făcut?

Interesul pentru cultură a fost prezent în familia mea maternă dintru început. Antonius Verderius, în lucrarea sa editată în 1588, la Lyon, *Supplementum Epitomes Bibliothecae Geserianae*, despre bibliotecile particulare din Constantinopol, menționa colecția de manuscrise rare a lui Ioan Suțu, colecție pe care o regăsim un secol și jumătate mai târziu la Constantin Dracu-Suțu, cel din care descind toate ramurile familiei.

Principii fanarioți, având protecția colosului otoman în spate, au avut totuși meritul de a fi împiedicat imperiile limitrofe să anexeze Principatele dunărene și, în plus, domnind în ambele țări, au contribuit la o apropiere instituțională a celor două Principate, facilitând astfel viitoarea lor unire din 1859. Și mulți dintre ei, nu toți, bineînțeles, au fost oameni de cultură.

Este drept că am avut în familie multe persoane care și-au făcut un renume în mediul cultural al epocii, însă doar două au ajuns pe culmile literare. Aceștia au fost poeții naționali romantici, frații Alexandru și Panayotis Suțu, care au fost, la Paris, elevii marelui dascăl Adamantios Korais, la care i-a trimis unchiul lor, domnitorul Alexandru Suțu, pentru a fi formați de acest mare erudit grec și reformator al literaturii elene. În momentul

Revoluției din 1821, frații au plecat în Grecia, participând chiar la luptele pentru eliberarea patriei și pentru a răzbuna moartea fratelui lor Dimitrie, căzut eroic pe câmpul de luptă de la Drăgășani, cel despre care Alexandru Rizos-Rangabé, supranumit „prietenuț al tuturor celor nouă muzee”, a spus: *Mourir pour sa patrie, c'est vivre dans l'éternité!* (*Murind pentru patrie, trăiești în veșnicie!*). Alexandru Suțu, care a fost numit chiar „părintele poeziei moderne grecești”, a fost șeful școlii romantice elene și însuși Chateaubriand, pe atunci în culmea gloriei, l-a felicitat pentru talentul său literar.

Dar știți că, prin 1761, venind de la Constantinopol, abatele croat Boskovici, acest renumit savant al vremii sale, trecând prin Iași împreună cu ambasadorul Angliei, a găsit la Curtea domnească a principelui Grigore Calimah o serie de instrumente astronomice, pe care le-a utilizat la studierea planetei Venus? Aici s-a întreținut cu fratele domnitorului, cu Alexandru Callimachi, stră-stră-stră-străbunicul meu, care va domni și el mai târziu și care, deși era un june de doar douăzeci și patru de ani, putea discuta matematică, astronomie și fizică în franceză, latinește și italienește cu abatele. Iată deci un alt savant român, după domnitorul Dimitrie Cantemir, spătarul Nicolae Milescu, stolnicul Constantin Cantacuzino sau logofătul Vlad Boțulescu de la Mălăiești.

În familia Suțu, în afară de cei doi poeți naționali eleni, am avut mai mulți oameni de litere, deși nu tot atât de renumiți. Gheorghe Suțu, zis Dragomanaki, unchiul stră-stră-străbunicului meu, domnitorul, a fost un om de litere, traducătorul tragicomediei *Păstorul fidel* de G. Guarini, dar a fost și autorul volumelor *Câteva poeme*, *Dureri*, *scrieri dramatice* sau *Alexandru Vodă inconștientul*, *comedie despre un neînțeles*, în care era vorba de Alexandru Mavrocordat, poreclit *Firaris*, adică *Fugarul*.

Un alt Gheorghe Suțu, poreclit *Agrios*, adică *Sălbaticul*, nu știu de ce, poate pentru că avea o căutătură feroasă, poate că